

Edlita

STEINOVÁ

**HRAD
DUŠE**

(výber textov)

EUROPA

Edita
STEINOVÁ

EUROPA

Publikáciu z verejných zdrojov
podporil Fond na podporu umenia.

u. fond
na podporu
umenia

Edita Steinová *Hrad duše*

Preklad © Milan Krankus 2019

Vedecká redakcia © Prof. PhDr. Ing. Blanka Kudláčová, PhD. 2019

Redakčná úprava © Martin Plch 2019

Návrh prebalu a grafická úprava © Martin Vrabec 2019 **bee&honey**
skladovateľstvo

Sadzba © Milan Beladič (www.beeandhoney.sk) 2019

Ako dvadsiaty siedmy zväzok edície Šimon

vydalo © Vydavateľstvo Európa, s.r.o. 2019

Prvé slovenské vydanie

www.vydavatelstvo-europa.sk

ISBN 978-80-89666-79-9

HRAD DUŠE

(výber textov)

zväzok 27

SVETONÁZOR A FILOZOFIA

Téma, ktorej sa venujeme, predpokladá, že fenomenológia nie je jednoducho svetonázor, alebo si prinajmenšom kladie otázku, či ním je. Prijíma však, že napriek tomu má vplyv na svetonázor fenomenológov a možno aj iných ľudí. Aby sme mohli skúmať vzťah fenomenológie a svetonázoru, treba mať najprv jasno, čo máme chápať pod oboma, a aký je ich význam. Pokiaľ ide o fenomenológiu, nemožno to urobiť stručným vyjadrením, pri svetonázore si môžeme dovoliť byť stručnejší.

Pod uceleným obrazom sveta môžeme chápať pohľad na všetko, čo je, na rád a vzťahy, v ktorých sa všetko udržiava, predovšetkým však na miesto človeka vo svete, jeho pôvod (odkiaľ?) a jeho cieľ (kam?). V každom mysliacom človeku existuje túžba po takomto svetonázore, ale nie každý k nemu dôjde, ba ani sa o to každý vážne nesnaží.

Katolík to má pomerne ľahké, lebo jeho vierouka mu dáva ucelený obraz sveta. Ale aj toto dedičstvo musí získať, osobne si ho osvojiť, aby ho vlastnil. O tom, kto vyvíja toto úsilie a utvára si svoj obraz sveta čisto na základe vierouky, možno povedať, že má náboženský svetonázor. Ten, kto stojí mimo cirkvi, alebo v nej síce vyrástol, ale neosvojil si jej obraz sveta a vôbec netuší o bohatstve, ktoré mu viera ponúka, to má ťažšie, lebo musí najprv hľadať, z akých zdrojov má svoj svetonázor čerpať.

V posledných desaťročiach, v podstate od Osvietenstva, bolo u takzvaných vzdelancov najvyššou ctižiadosťou mať vedecký svetonázor. Tí, ktorí si naň nárokovali, však o veci nemali vôbec jasno, inak by sa museli pýtať, či je niečo také vôbec možné. Aby si svetonázor mohol oprávnené nárokovať na vedeckosť, musel by alebo sám byť vedou, alebo pochádzať z vedy, alebo z celku všetkých vied. Neexistuje však *jeden* svetonázor, odlišný od iných, ktorý by mal za úlohu skúmať celý svet. Naopak, pre vedu ako takú je zásadné, že sa rozvetvuje na jednotlivé vedy, ktoré skúmajú individuálne oblasti reality, a čím sú špecializovanejšie, tým sú vedeckejšie. Žiadna jednotlivá veda teda nemôže podať celkový obraz sveta, a vedecký

svetonázor preto nemôže ani sám byť vedou, ani prebrať svoj obraz sveta z *jednej* vedy. Ak by si teda vedecký svetonázor nárokoval na podanie uceleného obrazu sveta, musel by na to zhromaždiť materiál zo všetkých vied.

A skutočne takto sa aj vo všeobecnosti veci chápali. Alebo si jednotlivec vytvoril obraz sveta z toho, aký materiál mu bol k dispozícii z vlastnej vedeckej práce či z prístupných opisov z rozličných oblastí poznania, alebo sa úloha zhrnúť výsledky jednotlivých vied a vytvoriť z nich obraz sveta pridělila filozofii. Treba však povedať, že ani jedným, ani druhým spôsobom nemôže vzniknúť vedecký svetonázor. Keď prírodovedec vykročí mimo svoju malú oblasť, o ktorej má prehľad a skutočne ju ovláda, a vytvára si naturalistický obraz sveta, znamená to, že vo svojej fantázii stavia budovu bez pevných základov. A ak ho aj zhromaždí zo všetkých oblastí, čo súčasný stav vedy ponúka ako výsledky, vždy sú to len úlomky, a ak celok nie je zložený podľa vopred navrhutej schémy, je iba mozaikou zloženou z kúskov, ktoré k sebe vzájomne nepatria.

Aj filozofia, čím viac sa na ňu kladie požiadavka, aby mala charakter vedy, tým viac sa tejto úlohe bráni. Sekularizovaná filozofia, ktorá sa oddělila od viery a ktorá sa od renesancie rozvíja mimo cirkvi, musela – keď už začala s kritikou seba samej, t. j. keď začala uvažovať o svojich vlastných hraniciach a predmete – teda od Kanta – chápať svoju úlohu úplne inak: nie zhromažďovať výsledky vied, ale skúmať podmienky možnosti jednotlivých vied, a tým ich postaviť na pevné základy a urobiť z nich tak skutočné vedy. Kritická filozofia preto rozhodne odmietla ponúknuť svetonázor a pod jej vládou sa toto slovo zdiskreditovalo. Odvtedy nemali filozofia a svetonázor nič spoločné. Ak má byť fenomenológia vedeckou filozofiou, nemalo by sa teda od nej nič očakávať, pokiaľ ide o svetonázor? Bol by to unáhlený záver.

Najprv by bolo predsa možné, že filozofia podľa svojich vlastných postupov navrhne schému, podľa ktorej bude možné usporiadať výsledky jednotlivých vied.

Okrem toho však musíme vziať do úvahy aj druhý význam svetonázoru: nie každý človek má ucelený obraz sveta, ale každý má určitý spôsob, akým vidí svet: roľník ho vidí inak ako obyvateľ mesta, praktik inak ako teoretik, filozof inak ako vedec z oblasti pozitívnych vied. To, ako je človek prevažne duchovne činný, určuje celé jeho

chápanie sveta. Preto aj filozofický smer, ktorý jednotlivec zastáva, nie je bez významu pre jeho svetonázor. Stredoveký filozof, pre ktorého filozofia a teológia úzko súviseli a ktorého oblasť skúmania zahŕňala zároveň veci viery, videl všade vo svete skutočnosti, ktoré poukazovali na vzájomný vzťah stvoreného a Stvoriteľa, podmieneného a nepodmieneného. Materialista, ktorý je presvedčený, že neexistuje žiadna duchovná realita, zostáva aj v chápaní sveta viazaný predovšetkým na materiálne veci a procesy. Kritický filozof, ktorý chce riešiť otázku, ako je možné poznanie, poznanie vôbec a poznanie tej alebo onej oblasti, bude ľahko slepý voči faktom, ktoré, ako sa mu zdá, neposkytujú dôkazy.

Ale nielen pre filozofa určuje spôsob jeho filozofického myslenia podobu jeho celkového postoja k svetu. Dominantná filozofia určuje ducha epochy (Zeitgeist), t. j. spôsob myslenia a chápania aj tých, ktorí sami nie sú filozofi a ktorí dokonca ani nečítali diela tvorivých filozofov, ale boli zasiahnutí ich vplyvom cez mnohonásobné sprostredkovanie.

Otázku svetonázorového významu fenomenológie musíme teda položiť v dvojakom zmysle: 1. Môže poskytnúť celkový obraz sveta alebo pomôcť pri stavbe tohto obrazu? 2. Ako môže pôsobiť na celkové chápanie sveta a má vplyv na ducha našej doby?

I. ČO JE FENOMENOLÓGIA?

a) Historický kontext

Najprv si musíme položiť otázku, čo chápať pod fenomenológiou. Nemôžeme pritom poukázať na všetky významy, ktoré sa tomuto pojmu pripisovali vo filozofických systémoch v minulosti. Kto dnes hovorí o fenomenológii, má na mysli vplyvný filozofický smer našej doby, ktorý vznikol asi pred 30 rokmi. Asi pred 10 – 15 rokmi by som bez váhania napísala, že ho založil Edmund Husserl, a to svojím dielom *Logické skúmania*, ktorého prvé vydanie vyšlo r. 1900/1901. A bola by som sa tým uspokojila s charakterizovaním Husserlovej filozofie. Dnes je však iná situácia: pre široký okruh ľudí, ktorí sa zaujímajú o filozofiu, ustúpilo meno Husserla za mená Maxa Schelera a Martina Heideggera, ktorí mali na nich, ako aj na filozofov z povolania, oveľa fascinujúcejší vplyv než triezvy a prísny spôsob Husserlovho skúmania.

Aby sme konštatovali čisto historické fakty: názov fenomenológia vybral Husserl na označenie filozofickej metódy, ktorú vytvoril počas mnohých rokov tvrdej duševnej práce a prvý raz predložil verejnosti pôsobivou formou v *Logických skúmaniach*. V rokoch, keď pracoval na tomto diele, žil už 12 rokov v Halle ako súkromný docent a bol v úzkom vzťahu s Maxom Schelerom, ktorý vtedy pôsobil v Jene. Scheler vždy trval na tom, že nebol žiakom Husserla, ale že fenomenologickú metódu objavil sám a s Husserlom sa zhoduje iba vo výsledkoch. Bol o tom určite v najhlbšej miere presvedčený. Ale kto poznal obidvoch mužov – Husserla, ktorý bol vždy tak hlboko ponorený do svojich myšlienok, že z nich nevychádzal, ťažko hovoril o niečom inom a ešte ťažšie prijímal podnety od iných, a Schelera, ktorého celé dielo bolo vlastne impresionistické, ktorý z toho, čo počul a čítal, prijímal najsilnejšie dojmy a najplodnejšie podnety a tak ľahko si ich prispôboval, že nepostrehol a ani už sám nevedel, odkiaľ pochádzali jeho myšlienky – ten sotva bude mať pochybnosti o prvenstve v tejto veci.

Na okruh žiakov, ktorý sa v Göttingene zišiel okolo Husserla, keď tam bol pozvaný, mal silný vplyv aj Scheler; tomuto vplyvu Husserl čiastočne pripisoval fakt, že väčšina jeho göttingenských žiakov ho nasledovala v jeho neskoršom vývine. Heideggera, ktorý získal

vzdelanie na inej škole, a zblížil sa s ním vo Freiburgu po r. 1918, osobne uviedol do fenomenologickej metódy. Ten ju dnes majstrovsky ovláda, ale v rozhodujúcich, zásadných otázkach – ktorým obaja prikladajú veľký význam – sa aj on oddelil od Husserla. Heidegger získal v posledných rokoch, nielen v kruhoch odborných filozofov, ale aj u otvorených a vnímavých duchov vôbec, podobne silný vplyv ako Scheler v období vojny.

Ak dnes chceme hovoriť o fenomenológii a jej svetonázorovom význame, nemôžeme obísť týchto dvoch mužov (aj keby sme sa rozhodli nechať bokom iných dôležitých predstaviteľov fenomenologickeho skúmania).

Stojím teda pred takmer nemožnou úlohou stručne charakterizovať tri rozličné orientácie, ktoré sa spájajú s týmito menami. Pokúsim sa nájsť východisko tak, že načrtnem základné myšlienky Husserlovej filozofie a ukážem, v ktorých bodoch sa ostatní dvaja filozofi od neho líšia.

b) Husserlova fenomenológia

Ustavične som hovorila o fenomenologickej *metóde*. To znamená, že Husserl od začiatku, nikdy nesníval o vytvorení filozofického systému, ako to robila väčšina jeho veľkých predchodcov, t. j. o uzavretej myšlienkovvej stavbe, v ktorej možno nájsť odpoveď na každú filozofickú otázku. Svoju vedeckú dráhu nezačal ako filozof, ale ako matematik. Ale pretože bol rodený filozof, nemohol jednoducho pracovať s pojmi a metódami matematiky ako „bežný“ matematik, ale narážal pritom na ťažkosti a nejasnosti. Vnútoraná potreba vyrovnáť sa s týmito ťažkosťami z neho urobila filozofa a jeho filozofická kariéra sa začala dielom *Filozofia aritmetiky*.

Toto štúdium ho priviedlo k objavu, že formálna matematika a formálna logika veľmi úzko súvisia. Preto sa začal zaoberať otázkami logiky. Pritom s prekvapením zistil, že táto oblasť, ktorá sa od čias obdivuhodných výkonov Aristotela považovala za uzatvorenú, je, pokiaľ ide o jej charakter, sporná a nevyjasnená a obsahuje rad neobjasnených čiastkových problémov.

V I. zväzku *Logických skúmaní* sa vyrovnáva s vtedy vládnuceim psychologizmom v chápaní logiky a presvedčivým spôsobom charakterizuje logiku ako oblasť objektívne platných, existujúcich právd, ako formálnu štruktúru všetkých objektívnych právd a vedy.

V II. zväzku sa venuje skúmaniu niektorých základných problémov. Metóda skúmania týchto problémov sa u neho vytvorila iba počas samotného skúmania, čo ho viedlo k objavu, že táto metóda je vhodná nielen na skúmanie logických, ale aj filozofických otázok ako takých, a stále viac sa utvrdzoval v presvedčení, že táto metóda je jediná, ktorá môže zabezpečiť vedecký charakter filozofie. Toto presvedčenie vyjadril prvý raz v článku v časopise *Logos* pod názvom *Filozofia ako prísna veda* (1911). Tým prenikol do slobodných výšin všeobecnej filozofickej problematiky. Systematickým a podrobným výkladom jeho metódy sú *Ideje k čistej fenomenológii a fenomenologickej filozofii* (1913). Pokračovanie v dôležitých bodoch prinášajú *Karteziánske meditácie*.

Už som vyzdvihla dôležitý bod, charakteristický pre fenomenológiu: podľa Husserla nie je odlišná od filozofie ako takej, lebo dáva možnosť riešiť všetky filozofické otázky, a to v oblasti prísneho filozofického skúmania, kde nemá svoje miesto žiadna subjektívna svojvôľa. Je oblasťou nekonečného skúmania ako ktorákoľvek iná veda, takže jeden bádateľ druhému, jedna generácia druhej, musí odovzdávať pochodeň, ak má potrebná práca pokračovať. Jej úlohou je postaviť na pevné základy všetky vedecké postupy ako ich vykonávajú pozitívne vedy, ale aj všetku predvedeckú skúsenosť, o ktorú sa opiera vedecká práca, ba všetku duchovnú aktivitu, ktorá kladie nároky na rozum. Ale predvedecká skúsenosť a pozitívne vedy pracujú s istými základnými pojmami a tézami, ktoré predpokladajú bez ich preskúmania. Filozofia musí urobiť predmetom skúmania všetko, čo ostatní považujú za samozrejmé.

Logické skúmania začali túto prácu v oblasti istých základných pojmov logiky. 1. skúmanie pojednáva o výraze a význame, dôležitom probléme pre logiku a filozofiu jazyka, ale aj pre mnohé iné oblasti. Pre fenomenologickú metódu charakteristickým spôsobom vychádza zo zmyslu slov, starostlivo odlišuje rozličné významy, ktoré sú dané slovám používaním, a takto postupne preniká cez nastolenie precízneho zmyslu slov k veciam samotným: je to krok, ktorý je nevyhnutný, lebo význam slov môžeme určiť precízne iba vtedy, ak vec samotnú, ktorú mienime pod daným slovom, privedieme k jasnému videniu jej samej. Ale veci samé, ku ktorým zmysel slov musí dať prístup, nie sú jednotlivé veci skúsenosti, ale ako zmysel slov sám niečo všeobecné: ideje alebo esencia veci. Podľa toho nazeranie

(Anschauung), ktoré nám dáva tieto veci, nie je zmyslové vnímanie ani zmyslová skúsenosť, ale duchovný akt osobitného druhu, ktorý Husserl nazval nazeranie podstaty (Wesenanschauung) alebo intuícia (Intuition).

Je jasné, že analogický postup, ktorý bol použitý na logické problémy, môže byť uplatnený na skúmanie základných pojmov všetkých vied, ako aj každodenného života. Fyzika pracuje s pojmami hmoty, sily, priestoru, času, ale nezaobera sa vlastným zmyslom týchto slov. Dejiny skúmajú osoby, národy, štáty, zmluvy atď., ale predpokladá sa, že vieme, čo je osoba, štát, národ atď. Všetko to sú však témy pre dlhé a ťažké filozofické skúmania a fenomenologická metóda už v nich preukázala svoju plodnosť, podala dôkaz svojej účinnosti a mala na fungovanie rozličných vied trvalý vplyv: lebo ak je objasnená podstata objektov týchto rozličných vied, ktorými sa zaoberá, možno preskúmať vhodnosť nimi použitej metódy, a vďaka tomu vidieť, či zodpovedá objektu a či je skutočne schopná uchopiť podstatné v danej oblasti. Osobitne o psychológii a duchovných vedách treba povedať, že pod vplyvom fenomenológie došlo u nich v posledných desaťročiach k hlbkej premene.

Práve spomínané vedy sú tie, ktoré sa zaoberajú skutočnosťami života, vecami, na ktoré v praktickom živote ustavične narážame, a preto sú dôležité a zaujímavé aj pre neteoretikov. Keď fenomenológia našla cestu, ako sa dostať k podstate vecí, musela oveľa silnejšie ako filozofické smery, ktoré vládli pred ňou, priťahovať široké kruhy laikov a týmto spôsobom silne ovplyvnila ducha doby.

Od rozličných smerov novokantovstva alebo kriticizmu sa fenomenológia odlišuje tým, že sa neorientuje na metódy jednotlivých vied, ale veci samé (aby na nich verifikovala validitu metód): preto sa obrat, ktorý priniesla, označuje ako obrat k objektu. Oproti empirizmu, ktorý sa opiera výlučne o zmyslovú skúsenosť, bola označená ako veda o podstatách. A v týchto dvoch aspektoch sa javí ako návrat k najstarším tradíciám: Platónovi, Aristotelovi a scholastike. Novoscholastika sa však pohoršovala nad intuíciou podstaty, ktorej platnosť nechcela uznať.

V doteraz uvedených bodoch – obrat k objektu a skúmanie podstaty – sa Scheler a kruh Husserlových žiakov z Göttingenu plne zhodujú s Husserlom. Ak chceme pochopiť, kde sa ich cesty rozchádzajú, musíme sledovať Husserlov ďalší vývin.

c) Protiklad Husserla a Schelera

Povedala som o Husserlovi, že jeho práca o jednotlivých problémoch logiky mu umožnila spoznať význam použitej metódy aj mimo túto oblasť. To ho zaväzovalo, aby vypracoval túto metódu ako takú, a postavil ju na pevné základy. Fenomenológia sa mala stať fundamentálnou vedou. Ak mala skúmať predpoklady všetkých ostatných vied a tiež predvedeckú skúsenosť, nemohla za definitívne istý pokladať žiadny výsledok pozitívnych vied ani nemohla bez všetkého použiť skúsenosť.

Aby našiel absolútne isté východisko, obrátil sa k podobnej pochybnosti ako pred ním Augustín a Descartes: to, čo myslím, nemusí byť pravda, čo vnímam, nemusí skutočne existovať. Všetko sa môže ukázať ako omyl, sen, klamstvo; nemôžem však pochybovať o skutočnosti, že myslím, vnímam atď., a tiež o tom, že som to ja, kto myslí, vníma alebo pochybuje. Toto sú nepochybné, absolútne isté skutočnosti.

Nové, ktoré sa javí zároveň rozhodujúce, u Husserla je, že nezostáva pri skutočnostiach jedného jediného *cogito*, ale odhaľuje celú oblasť vedomia ako oblasť nepochybnnej istoty a robí z nej pole skúmania fenomenológie. A pretože ku každému ja myslím, ja vnímam, ja chcem atď. patrí myslené, vnímané, chcené ako také, pretože fenomén vnímaného stromu je rovnako nepochybný ako vnímanie samo, aj keby vnímaný strom neexistoval, patrí celý svet predmetov, ktorý ja vo svojich aktoch má pred sebou, do oblasti skúmania fenomenológie. Ukazuje sa, že celý vedomý život ja môže byť analyzovaný z hľadiska esenciálnej všeobecnosti, že existujú pevné zákony, podľa ktorých akty nevyhnutne nasledujú za sebou, a že v takýchto súvislostiach aktov sa vytvára predmetný svet pre ja, ktoré v ňom žije.

Túto výstavbu sveta pre ja, ktoré žije vo svojich aktoch a môže svet reflexívne analyzovať, nazýva Husserl konštitúciou. V skúmaní toho, čo nazýva transcendentálnym vedomím, t. j. tej sféry nesporného bytia, ktorú odhalila radikálna pochybnosť, vidí úlohu transcendentálnej fenomenológie ako základnej filozofickej vedy. Pretože pre čisté ja sa celý predmetný svet buduje v jeho aktoch, iba analýza týchto konštituujujúcich aktov môže definitívne osvetliť stavbu predmetného sveta, iba ona môže ukázať vlastný zmysel poznania, skúsenosti, rozumu atď.

Odhalenie sféry vedomia a problematiky konštitúcie je určite jeden z najväčších prínosov, ktorý je ešte aj v súčasnosti nedostatočne ocenený. Čo v kruhu Husserlových priateľov a žiakov vyvolávalo pohoršenie bol – podľa nás nie nevyhnutný – dôsledok, ktorý vyvodil z faktu konštitúcie: ak určité usporiadané procesy vedomia vedú nevyhnutne k tomu, že subjektu je predmetný svet „daný“, potom predmetné bytie, napr. existencia zmyslovo vnímateľného sveta, neznamená nič iné, ako byť daný pre vedomie takého alebo takého druhu, bližšie: pre pluralitu subjektov, ktoré sú vo vzťahu vzájomného pochopenia a výmeny skúsenosti (význam intersubjektívneho chápania pre konštitúciu sveta skúsenosti podrobne vysvetlil Husserl iba v jeho poslednom spise *Karteziánske meditácie*). Tento výklad konštitúcie bol označený ako transcendentálny idealizmus. Javí sa ako návrat ku kantovstvu, ako vzdanie sa obratu k objektu, v ktorom sa videla najväčšia zásluha Husserla, a ontológie, t. j. skúmania esenciálnej výstavby (Wesensbau) predmetného sveta, ktorú videli ako svoju úlohu Scheler a Husserlovi žiaci z Göttingenu, ktorí mu boli blízki a ktorí už vykonali plodnú prácu. V tomto bode sa teda od neho oddelili, hoci on uznával ich spôsob skúmania a zo svojho stanoviska ho vedel zaradiť.

Schelerova veľká zásluha je v oblasti etiky, filozofie náboženstva a filozofickej sociológie, v ktorých uskutočnil v duchu čistej objektivity základné skúmania, v plnej dôvere v silu intuície podstaty; myšlienka podrobiť ju kritickej analýze mu bola vzdialená – zo všetkých fenomenológov najostrejšie vystupoval proti kritickému postojovi ako základnej dispozícii ducha. Súvisí to s jeho náboženským chápaním, ktoré aj od filozofa vyžadovalo, aby voči Božiemu svetu zastával detsky otvorený, úprimný pohľad. S tým tiež súvisí, že mu chýbala striktnosť a triezvosť bádateľa ako Husserl, ktorého chápanie filozofie ako prísnej vedy odmietol Scheler aj teoreticky. Preto je pochopiteľné, že odmietol nielen transcendentálny idealizmus, ale neprejavil žiadne pochopenie ani pre celú problematiku konštitúcie.

d) Protiklad Husserla a Heideggera

Aby sme videli, kde sa rozchádzajú cesty Heideggera a Husserla, musíme doplniť prezentáciu Husserlovej fenomenológie ešte v jednom bode. Pri radikálnej pochybnosti je vylúčený ako spochybniteľný nielen vonkajší svet, ale skúšku z veľkej časti nevydrží ani to, čo

viem o sebe samom. Čo si myslia iní o mne a ja sám o sebe, mojich vlastnostiach a schopnostiach, môže byť omyl; spomienka môže byť klam. Preto Husserl zachováva ako nespochybniteľnú istotu iba zvyšok, to, čo nazýva čisté ja: čistý subjekt aktov bez všetkých ľudských vlastností. Vlastná osoba s jej vlastnosťami, jej osudom atď. patrí rovnako ako iné osoby k svetu, ktorý sa konštituuje v istých aktoch čistého ja.

Pre Heideggera je, podobne ako pre Schelera, charakteristické, že v jeho filozofovaní sa snaží pochopiť život a miesto človeka v ňom. Odlišuje sa od Schelera a s Husserlom sa zhoduje v tom, že nechce skúmať podstatu vecí v čistom príklone k objektom a sebazabudnutí, ale za základnú filozofickú disciplínu považuje analýzu pobytu (Dasein), čo znamená v bežnom jazyku, že ja alebo subjekt sa odlišuje od všetkého ostatného čo je tým, že je tu pre seba samého. K pobytu nevyhnutne patrí, že je vo svete. Iba cez skúmanie pobytu je podľa tohto chápania možné odkryť zmysel bytia a zmysel sveta a iba z neho možno vôbec klásť zásadné filozofické otázky vo forme adekvátnej ich predmetu.

To, čo sa nazýva pobyt, nie je Husserlovo čisté ja. Dalo by sa povedať, že je to človek, tak ako sa nachádza v existencii. Pod človekom však netreba chápať človeka ako druh, ktorý študuje empirická antropológia, ani človeka, o ktorom hovorí história a iné duchovné vedy (Geisteswissenschaften), ale človeka vrhnutého do bytia. Rozprestiera sa v čase, prichádza z temnej minulosti a žije do budúcnosti, ktorú v istých hraniciach môže a musí sám projektovať, ale ktorá je nakoniec tiež temná. Preto podľa Heideggera k tomuto pobytu, ktorý prichádza z temnoty a do temnoty vstupuje, neoddeliteľne patrí starosť (Sorge). To je len niekoľko stručných poznámok o Heideggerovej filozofii bytia, ktorá sa stala známou širokému publiku jeho veľkou prácou *Bytie a čas*.

II. SVETONÁZOROVÝ VÝZNAM FENOMENOLÓGIE

1. Materiálny význam

Najprv položíme otázku, či fenomenológia v tejto trojakej podobe (Husserlova transcendentálna fenomenológia, Schelerova reálna ontológia a Heideggerova fundamentálna ontológia) podáva obraz sveta alebo aspoň poskytuje materiál na jeho vytvorenie.

a) Obraz sveta u troch filozofov

Ak provizórne prijmeme hľadiská týchto troch filozofov, ak sa postavíme na ich miesto, o Husserlovi musíme bez váhania povedať, že jeho metóda, bez toho, aby si to kládol za cieľ, viedla k ucelenému obrazu sveta. Pozná absolútne bytie, na ktoré všetko ostatné odkazuje a z ktorého možno pochopiť všetko ostatné: mnohosť ľudí, t. j. subjektov, z ktorých každý vo svojich aktoch konštituuje svoj svet, ale ktorí sa vzájomne chápu a vo výmene skúseností vytvárajú intersubjektívny svet. Všetko, čo je v exteriéri, mimo týchto monád, je vytvorené ich aktmi a vzťahuje sa k nim. Husserl ubezpečuje, že z jeho stanoviska má prístup aj k najvyšším otázkam etiky a filozofie náboženstva. Musíme však povedať, že v dôsledku absolutizácie monád tu nie je miesto pre Boha v zmysle nášho chápania Boha, ktoré iba jemu pripisuje absolútne bytie a dokonca ho kladie ako absolútne bytie samo.

U Schelera je ťažšie rozoznať koherentný obraz sveta, lebo jeho vývin prešiel značnými zmenami a obratmi. Keď sa zastavíme pri jeho dielach, ktoré mali najväčší ohlas, ako sú *Materiálna etika hodnôt*, *Večné v človeku* a množstvo štúdií a článkov, musíme povedať, že je tu opísaný Boží svet, obraz sveta vedome sa opierajúci o augustiniánske chápanie, ale ktorý je viac príbuzný s tomistickou scholastikou, než sám autor a jeho protivníci z radov novoscholastiky boli ochotní uznať. Ide o stupňovitú stavbu oblastí bytia a stupňovitú stavbu hodnôt, ktoré vedú k najvyššiemu bytiu a najvyššiemu dobru, k Bohu. Spomedzi pozemských hodnôt najvyššie bytie a najvyššia hodnota patrí osobe a bytie osoby sa dovršuje v jej vzťahu k Bohu. Preto je

medzi možnými typmi najvyšší typ ľudskej osoby ten, ktorý získal podiel na hodnote špecificky božskej kvality, a to svätý. Tragédiou Schelerovho života bolo, že mu chýbal zmysel pre vedeckú prísnosť a exaktnosť. Všetky jeho diela ukazujú medzery, nejasnosti a protirečenia, ktoré znemožňujú postaviť budovu na pevných základoch, zakrývajú pre mnohých, s ktorými mohol spolupracovať, bohatstvo jeho prác a viedli k tomu, že sa nakoniec sám vzdal toho najdôležitejšieho.

U Heideggera sa mi dnes zdá predčasné chcieť načrtnúť jeho obraz sveta. Ústredné miesto kategórie pobytu (Dasein), zdôrazňovanie starosti ako jedného z jeho zásadných aspektov, smrti a ničoty, ako aj isté extrémne formulácie ukazujú na neprítomnosť Boha, svet bez Boha, dokonca nihilistický obraz sveta. Ale stretneme sa u neho aj s vyjadreniami, ktoré umožňujú domnievať sa, že by jedného dňa mohol nastať obrat a pobyt ako ničujúci by mohol nájsť zakotvenie v absolútne.

b) Vplyv na dobový obraz sveta

Od obrazu sveta troch filozofov treba odlíšiť, čo od nich získali ostatní pre ich obraz sveta. Nedá sa poprieť, že každý z nich obrátil pozornosť na neznáme a nepreskúmané oblasti. U Husserla je to oblasť podstatného a nevyhnutného, ktorú znova odomkol v protiklade k jedinečnému a náhodnému v obvyklej skúsenosti experimentálnych vied. Nie je to niečo úplne nové, keď pomyslíme na veľké tradície antickej a stredovekej filozofie, je to však nové oproti modernému svetonázoru, materialistickému a empirickému obrazu sveta, ktorý vládol najmä v 19. storočí. K tomu sa pripája oblasť čistého vedomia, ktorú ako oblasť nikto pred ním nepoznal, nie to ešte rozpracoval v nekonečnej, prísne metodologickej a plodnej výskumnej práci.

Schelerovou trvalou zásluhou je poukázanie na svet materiálnych hodnôt (zmyslovo príjemné, užitočné, pekné, pravdivé, mravné dobro, svätosť) a zdôraznenie ich významu pre budovanie osobnosti. Mnohým otvoril oči pre hodnoty náboženskej sféry v špecificky katolíckom chápaní. Hodnoty ako cnosť, pokánie, pokora, pre ktoré sa v kruhoch moderných neveriacich a vzdelancov, ktorí nimi pohrdali, nenachádzalo miesto, sa vďaka nemu znova odhalili v ich pôvodnom zmysle.

Je našou povinnosťou poďakovať mŕtvemu za to, že toľkým ľuďom otvoril cestu k skutočnej katolíckej viere.

Heidegger vytvoril pohľad na to, čo sa nazýva bytie ja vo svete. Znie to ako úplná banalita, ale doposiaľ nikto nevrhol svetlo na ústredné miesto tejto skutočnosti s takou dôkladnosťou. Naivný realizmus berie veci tak, ako ľuďom vystupujú pred očami, a berie ich absolútne, bez toho, aby tušil, koľko z toho, čo má pred očami je podmienené vzájomným vzťahom človeka a sveta; zabúda na seba samého ako faktor vo výstavbe svojho sveta. Idealista je odhalením účasti subjektu na tvorbe sveta natoľko zviazaný, že ju absolutizuje a stráca pohľad na závislosti, v ktorých sa nachádza. Jeho úlohou bolo poukázať na pobyt ako bytie vo svete (In-der-Welt-sein), v ktorom sa nachádzame, a urobiť z neho predmet skúmania.

Takto každý z troch bádateľov prispel rozhodujúcim spôsobom k utváraniu obrazu sveta v našej dobe.

2. Formálny význam

Nakoniec treba ukázať, či a aký mali vplyv na svetonázor vo formálnom zmysle, t. j. na spôsob videnia sveta. O Husserlovi musíme povedať, že spôsob, ako utváral pohľad na veci samé a učil ich vo všetkej prísnosti duchovne uchopiť a popísať triezvo, verne a svedomite, oslobodzuje od svojvôle a povýšenosti v poznaní a vedie k pokornému poznávaciemu postoju podriadenému veci. Viedol tiež k oslobodeniu od predsudkov, k nezaujatej ochote k novým pohľadom.

Tento postoj, ku ktorému vedomie viedol, mnohých z nás urobil slobodnými a otvorenými voči katolíckej viere, takže celý rad jeho žiakov mu vďačí za to, že našli cestu k cirkvi, ktorú on sám nikdy nenašiel.

Snahou Schelera bolo nahradiť kriticky skúmový (ako on hovorí nazeravý) pohľad, a to pohľadom priamym, otvoreným a plným dôvery, najmä na svet hodnôt. Na mnohých to určite pôsobilo oslobodzujúco a blahodarne, ale už sme spomenuli a nemôžeme to zamlčať ani na tomto mieste, že pre Schelera a mnohých ďalších, ktorí boli pod jeho vplyvom, by bolo zdravé zaujať kritickejší postoj voči vonkajším vplyvom a svojim vlastným postupom.

Spôsob, akým Heidegger formálne pôsobí na svetonázor našej doby, sa dnes ešte neodvážim posúdiť. Skutočnosťou je, že mnohé

roky má fascinujúci vplyv na študujúcu mládež i dospelých ľudí. Je nepochybné, že sa to musí prejavovať vo svetonázore danej doby. Akého druhu je toto pôsobenie, však neviem povedať. Môže viesť k prehĺbeniu zmyslu pre vážnosť života, lebo rozhodujúce otázky života postavil do stredu svojho záujmu. Môžem si však myslieť, že spôsob, akým to doteraz robil – teda výlučné zdôrazňovanie príklonu k bytiu (Dasein), temna pred ním a po ňom, starosť – ukazujú pesimistické, ba nihilistické chápanie a podkopávajú orientáciu na absolútne bytie, na ktorej naša katolícka viera stojí aj padá.

Záver: katolícky a moderný svetonázor

Tento príliš krátky prehľad o najdôležitejšom duchovnom hnutí našej doby by som zakončila slovami sv. Pavla: „Všetko skúmajte, dobrého sa držte!“ Všetko preveriť možno iba vtedy, keď máme kritérium v našej viere a v bohatom dedičstve našich veľkých katolíckych mysliteľov, našich cirkevných otcov a učiteľov. Kto si úplne osvojil obraz sveta a chápanie sveta našej dogmatiky a klasickej filozofie, ten sa môže bez nebezpečenstva venovať štúdiu výsledkov a metód moderných mysliteľov a učiť sa od nich. Bez takejto prípravy by zaoberanie sa nimi nemuselo byť bez nebezpečenstva.

HUSSERLOVA FENOMENOLÓGIA

A FILOZOFIA

SV. TOMÁŠA AKVINSKÉHO

Pokus o porovnanie

1. Filozofia ako prísna veda

Keď vychádzame z myšlienkového sveta Edmunda Husserla, vôbec nie je ľahké nájsť cestu k mysleniu sv. Tomáša Akvinského. Vzťah Husserla a Franza Brentana možno odhalí istú spojitosť. Vo svojich spomienkach na Brentana Husserl opisuje, ako ho jeho spôsob riešenia filozofických otázok získal pre filozofiu. Brentanov spôsob myslenia a vyučovania mu ukázal, že filozofia by mohla byť aj niečo iné než duchaplné rozprávanie, že správne vykonávaná filozofia dokáže splňať tie najvyššie požiadavky na vedeckú prísnosť, na ktorú bol ako matematik zvyknutý. Odkiaľ však u Brentana pochádzala tá neúprosná ostrosť myslenia, ktorá sa na filozofickom poli zdala Husserlovi taká nová a ktorá ho tak zaujala? Odkiaľ tá krištáľová jasnosť vo vytváraní pojmov? Nebolo to dedičstvo scholastiky? Brentano vyrástol v prísnej škole tradičnej katolíckej filozofie, jej spôsob myslenia formoval jeho ducha, a niečo príbuzné nachádzame znova v Husserlovom exaktnom spôsobe myslenia a vo výstižnosti jeho výrazov. Samozrejme, v tejto súvislosti nemožno mať na mysli odovzdané obsahy učenia akéhokoľvek druhu. Keď sa obvykle hovorí o *philosophia perennis*, väčšinou sa pod tým myslí uzavretý doktrínálny systém, čo je už samo osebe vo veľkom protiklade k fenomenologickému spôsobu filozofovania. Ale *philosophia perennis* znamená ešte niečo iné: mám na mysli ducha skutočného filozofovania, ktorý žije v každom pravom filozofovi, teda v niekom, koho vnútorná nevyhnutnosť neodolateľne núti pátrať po LOGOSE alebo po *ratio* (ako tento pojem prekladá sv. Tomáš) tohto sveta. Tohto ducha si rodený filozof prináša na svet ako svoju *potentiu*, povedané tomisticky. Potencia povedie k činu, keď tento človek stretne zrelého filozofa, „učiteľa“. Týmto spôsobom si skutoční filozofi podávajú ruky ponad všetky hranice priestoru a času. Tak boli Platón, Aristoteles a sv. Augustín učiteľmi